

BATILI BİR ORYANTALİSTİN GÖZÜNDEN RUSYA VE KAFKASYA*

Mertcan AKAN**

Özet

XVII. ve XVIII. yüzyıla Çar Petro ile birlikte değişim rüzgarlarına kapılan Rusya, değişen dünya düzeni ve ekonomisi içerisinde kendisine bir yer edinmeye çabasına girişmiştir. Hollandalı seyyah ve ressam Cornelis de Bruijn 1701 yılında başlayıp 1709 yılında sonlandırdığı Rusya, İran ve Doğu-Hindistan seyahati sonrasında kaleme aldığı "Travels into Muscovy, Persia, and Part of the East-Indies" isimli iki ciltlik eserinde tanık olduğu bu değişim sürecinden ve o dönemdeki Rusya'nın ekonomik, tarihi, kültürel ve sosyolojik görünümünden oldukça önemli bilgiler sunmuştur. Esas olarak bu çalışmanın amacı bahsedilen yıllar arasında kendi kültüründen büyük oranda farklılıklar içeren Rusya ve Kafkasya coğrafyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hareketlerinin Batılı bir oryantalist olan Bruijn'in hafızasında nasıl şekillendiğini ve yorumlandığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Cornelis de Bruijn, Seyahatname, Oryantalist, Rusya, Kafkasya.

Abstract

In the 17th and 18th centuries, Russia together with Peter the Great, being caught by winds of change, strived for a place in the changing world order and economy. A Dutch traveler and painter Cornelis de Bruijn presented a very significant data about this changes that he witnessed and Russia's economic, historical, cultural and sociological view in that period in his work, in two tomes named "Travels into Muscovy, Persia, and Part of the East-Indies" which he wrote after his travels started in 1701 and ended in 1709 through Russia, Iran and East India. Basically, the aim of our study is to present how Russia's and Caucasia's social, cultural and economic activities which were, in the mentioned years, greatly different from the Bruijn's culture environment, were shaped and interpreted in the mind of a Western Orientalist Bruijn.

Keywords: Cornelis de Bruijn, Travel book, Orientalist, Russia, Caucasus.

* Bu çalışma, Ege Üniversitesi "11-TDAE-002 No"lu Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında destek alınarak hazırlanmıştır.

** Ar. Gör. Mertcan Akan, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Bornova, İZMİR, mertcanakan@gmail.com.

Seyahat sözlük anlamı olarak bir yerden bir yere yolculuk etmek anlamına gelir; bu eylemi gerçekleştiren ise seyyah veyahut gezgin olarak adlandırılır. Seyahatname veya gezi yazıları; gezginlerin yurtiçi veya yurtdışı gezilerindeki izlenimleri ve bilgileri aktardıkları bir yazı türüdür. Buradaki temel amaç görülen yerlerin tarihlerini, medeniyetlerini, coğrafyasını, toplumsal ve kültürel yaşantılarını tanıtmaktır. Başka bir deyişle kendi bünyesinde barındırdığı değer yargılarıyla diğerinin yorumlanması ve karşılaştırılmasıdır. Gezginin notları, gezilen ülkenin kültürü kadar gezginlerin kendi kültürlerini de tanıtır (İldem, 2000: 17). Bir bakıma çok fazla da genellemeden değişik kaygılarla kimlik oluşturma çabası içerisinde “biz”den olmayanı inceler, ve “öteki”ni yorumlar (Kearney, 2012: 95). Tarih incelemeleri açısından bakacak olursak evrensel bir tarih çalışması oluşturmak için her iki kutbun da ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, anlaşılması ve yorumlanması gerekmektedir. Batı’nın Doğu’yu algılamasının, incelemesinin bir şekli olan oryantalizm ise bilimsel merak ile dürtülmüş akademik disiplin, dinî misyonerlik ve Avrupa sömürgeciliği gibi çok değişik yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Oryantalizm hakkında temel niteliğinde bir eser oluşturan Edward Said’e göre ise oryantalizm “‘Doğu’ ile ‘Batı’ arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayırma yönelik düşünüş biçimidir (Said, 1989: 15)”. Said’e göre Batı kendini tanımlamak ve sömürgeci niyetlerini gerçekleştirmek için kendi tasarladığı bir Doğu yaratmıştır. Buradan hareketle Batı akademisyenliğinin bir altbölümü olarak gelişen Oryantalizmin Avrupa’daki emperyalizm çağıyla beraber yükselişe geçtiğini görüyoruz (Irwin, 2008: 8-12).

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın öznesi konumunda olan Cornelis de Bruijn’in ülkesi olan Hollanda’da İspanya’dan bağımsızlık alındıktan sonra Batı akademisyenliğinin temsili olarak Leiden üniversitesi kurulmuş ve sonrasında bu üniversite belli bir süreliğine oryantalizm çalışmalarının merkezi haline gelmiştir (Irwin, 2008: 105). Hollanda’nın XVII. yüzyılda Kuzey denizindeki ticari üstünlüğü, yeni ticaret yolları arayan tüccarların Rusya üzerinden İran’a geçmek istemeleri, Baltık denizindeki büyük ticaret hacmi ve en önemlisi Çar Büyük Petro ile birlikte Rusya’nın batıya doğru yönelişi, modern yöntemlerle hazırlanmış askeri deniz gücü ve batılı bir toplum inşaa etme çabaları Rusya ve Hollanda arasındaki ilişkileri belirli bir seviyeye getirmiştir.

Tarihi süreç içerisinde geçirmiş olduğu gelişime kısa bir şekilde bakacak olursak IX. yüzyıl Şarلمان döneminden itibaren yarı özerk bir şekilde yönetilen Hollanda’nın, 1384 yılından sonra Burgonya Dükaliği’na ve 1482’den itibaren de Habsburg İmparatorluğu’na dahil olduğunu görüyoruz (Umuncu, 2009: 147). İspanya Kralı II. Philip döneminde Zeeland ve Friesland gibi diğer eyaletler ile birlikte İspanya krallığının yönetimi altına girmiştir (Israel, 1995: 29-30). Ancak, İspanya yönetiminin ağır ekonomik yükümlülükleri, idari ve askeri baskıları ve Katolikleştirme çabaları sonucu 1567 tarihinden itibaren eyaletlerde isyanlar artmaya başlamış ve bu isyan-

lar, 1572'den sonra Hollanda Cumhuriyeti'nin İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasına yönelik ulusal bir ihtilale dönüşmüştür. Bu gelişmeler başlangıçta İngiltere'nin desteği ile birlikte 1648 yılındaki Westphalia Barış Antlaşması'na kadar sürecek olan İspanya-Hollanda arasındaki "Seksen Yıl Savaşı" başlatmıştır (Umunc, 2009: 147-148).

"Seksen Yıl Savaşı" ve ardından gelen Westphalia Barışı ile bağımsızlığını ilan eden Hollanda daha sonra denizciliğinin ve kurmuş olduğu ticaret kumpanyalarının vermiş olduğu güç ile dünyanın her yerine yayılmış barışçıl ama agresif yollarla Uzakdoğu, Doğu Hindistan kıyıları, Afrika'nın güney kısımları ve Amerika'da faaliyetlerde bulunarak Avrupa'nın en büyük sömürgeci güçlerinden biri haline gelmiştir (Ferro, 2002: 105). Hollanda'daki, yedi eyaletten meydana gelen, "Birleşik Eyaletler" olarak anılan ve kralın seçim yoluyla tahta çıktığı cumhuriyet sistemi, zengin burjuvazinin ülke yönetiminde önemli bir rol üstlenmesine sebebiyet vermiştir. Büyük askeri donanması ve bundan daha büyük durumda olan ticaret donanması ile Hollanda'nın gücünün doruk noktasına çıkışı XVII. yüzyılın ikinci çeyreğine denk gelir ve Amsterdam'ın ekonominin merkezi olma durumu yaklaşık olarak yarım yüzyıl kadar devam etmiştir.

XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılda Avrupa kıtasının güç dengelerine bakılacak olursa İngiltere'nin o dönemki en büyük rakibi Fransa'dır. İngiltere ile Fransa arasında Manş Denizi kıyılarına yani bugünkü Hollanda ve Belçika sahasına egemen olma çabalarını açık bir şekilde görebilmekteyiz ki İngiltere'nin bu kıyıları Fransa'ya kaptırması, en büyük rakibini kendi kıyılarına daha da yakın tutması anlamına geliyordu (Armaoğlu, 2003: 8-9). Bu dengeler ile beraber İngiltere'ye yenilen Hollanda, 1715 yılından itibaren yoğun bir İngiliz nüfuzu altına girmiştir. Amerika'nın bağımsızlık mücadelesi sırasında İngiltere'ye karşı Fransa ile birleşen Hollanda'nın bu bölgeye göndermiş olduğu yardımlar ülkenin ekonomik dengelelerini sarsmış, doğru düzgün bir kara ordusunun olmamasının da etkisiyle henüz İhtilal Savaşları'nın ilk dönemlerinde Fransa'ya yenilen Hollanda, 1810 yılında Napolyon tarafından tamamen Fransa'ya ilhak edilmiştir.

Hollanda'nın Rusya ile olan ticari ilişkisi de Baltık denizindeki İngiliz yönlendirmesiyle başlamıştır. Yaklaşık olarak 1589 yılında başlayan ilk temasların ardından, 1595 ve sonrasındaki yıllar da karşılıklı olarak verilen ticari ayrıcalıklar ile beraber önce Arhangelsk ve Novia Zemlia, Hollandalı tüccarların Rusya'ya giriş noktası olmuştur (Kotilaine, 2005: 69). XVII. yüzyıl ile beraber ise Baltık Denizi'nde Hollanda'nın ticari gücü zirveye yükselmiş, bu güzergâh üzerinde Rusya tarafında Arhangelsk'in yıldızı parlamışken, Hollanda da ise Amsterdam'ın haricinde Rotterddeam, Hoorn, Enkhui-zen, Middelburg ve Haarlingen gibi şehirlerin ticaret hacimleri oldukça artmıştır. İki ülke sadece ticari filolar sayesinde ilişki kurmamış, Hollanda tersaneleri Rusların batılı anlamada askeri deniz gücü ihtiyacını da karşılamaya çalışmıştır. Ancak sonrasında değişen dünya dengeleriyle birlikte

Hollanda'nın XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz hakimiyetine, sonrasında ise Fransız hakimiyetine girmesi ve burjuvazisinin ilgisini deniz ticaretinden başka alanlara kaydırması Hollanda'nın Baltık denizindeki ticaret hacminin gitgide etkisini yitirmesine sebep olmuştur. Rusya'nın dünya sahnesinde yükselişi ve ticaret potansiyeli, Avrupalıların bu topraklara olan ilgisini arttırmış, bu bölgede yaşayan insanları yaşam biçimleri, kültürleri, siyaseti, dini kısacası her yönüyle tanımak amacıyla değişik kaygılarla bu bölgeye yönelmişlerdir. Öte yandan Hollandalı ve Batılı seyyahlar İran'a ve Doğu'ya geçmek için Rusya'yı kullanmaya uzun yıllar devam etmişlerdir.

Tarih boyunca Rusya topraklarına ziyarette bulunmuş sayısız Batılı seyyah vardır. Bunların bir kısmı ticaret, bir kısmı dinî, bir kısmı spor, bir kısmı macera v.b. gibi amaçlarla bu coğrafyayı ziyaret etmiş, izlenimlerini kaleme almışlardır. Özellikle İngilizlerin kurmuş olduğu "Muscovy Company" ile beraber bu bölgedeki seyyah sayısı daha da artmıştır¹. Bu bölgeye Nicolaes Witsen, Jan Janszoon Struys ve Nicolaas Bidloo² gibi Hollandalı şahıslar da ziyarette bulunmuşlar ise de biz bu çalışmamızda Rusya'ya ulaşmak için 1701 yılında yola çıkan ve aynı zamanda ressam da olan Cornelis de Brurjn'in seyahatini ele alacağız. De Bruijn Rusya topraklarına giden ilk seyyah değildir ve son da olmamıştır. Ancak kanaatimizce onu ön plana çıkaran bazı önemli özellikleri vardır. Çalışmamızın içerisinde kısaca değineceğimiz gibi Rusya seyahati öncesinde yaklaşık olarak altı yılını Osmanlı topraklarında geçiren Bruijn, buradaki izlenimlerini ve çizimlerini bir eserde toplamış ve bu eser ile birlikte oldukça ünlenmiştir. De Bruijn'ı bizim açımızdan ön plana çıkaran özelliklerinin en önemlisi onun oldukça başarılı bir ressam olması ve eserlerinde izlenimlerine ilave olarak çizimleriyle de o döneme ait mükkelele yakın görsel malzemeler sunmasıdır. Seyahatlerinde şehirlerin, binaların, insanların, bitkilerin ve hayvanların çizimlerini yapmış ve notlar almıştır. Doğu'ya olan ikinci yolculuğunda ise Rusya üzerinden İran topraklarındaki eski Akamenid İmparatorluğu'nun ünlü saray komplekslerinden biri olan Persopolis şehrine ulaşmayı amaçlamıştır. De Bruijn'in Persopolis şehri izlenimleri ve çizimleri kendinden önceki çalışmaların üzerine çıkararak, sonraki dönemlerdeki çalışmalar açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bruijn'in Anadolu ve Persopolis izlenimleri oldukça önemlidir ancak burada asıl incelenmek istenen Bruijn'in Rusya'daki izlenimleri, Çar Büyük Petro ile kurmuş olduğu temaslar, Rus sarayında tanı-

¹ Rusya sahasına XVI. yüzyıldan 1917 Ekim Devrimi'ne kadar olan zaman zarfında yabancı seyyahlarca yapılan bazı seyahatlerin katoloğu için bkz.: *Russia through the Eyes of Foreigners: Travel and Personal Accounts from the Sixteenth Century to the October Revolution 1917*, IDC Publishers, Leiden.

² Bu şahıslardan özellikle Witsen ve Struys'in seyahatnamelerinin ayrıntıları için bkz.: Nicolaes Witsen, *Noord en Oost Tartarye, Ofte Bondig Ontwerp Van eenig dier Landen en Volken Welke voormaels bekent zijn geweest*, Amsterdam 1705, genişletilmiş baskı 1785. Jan Janszoon Struys, *Illustrations de Les Voyages de Jean Struys en Muscovie*, vol.I-II, Aux depens de la Compagnie, Amsterdam 1718.

nan bir sima haline gelişi ve Moskova'dan Hazar'a olan yolculuğu ile oradan İran topraklarına geçişi olacaktır.

Hayatı ve İlk Seyahatleri

1652 yılında Hollanda'nın Hague şehrinde doğan ressam ve seyyah Cornelis de Bruijn'ın çocukluk yıllarına dair pek fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak 1674 yılında Hague'da ressam Theodoor van der Schuer'in yanında çalışmalara başladığını gözlemliyoruz (De Hond, 1994: 51) ki bu dönemlerde yaklaşık olarak 18.000 nüfusu olan Hague şehrinin nüfusunun 1000/2.1'i kadarı ressamdı. Bu oran ile o yıllarda Avrupa'nın en önemli güçlerinden biri konumunda olan Hollanda'nın politik merkezi olan Hague, özellikle resim sanatı açısından nüfusa oranı bakımından en ileri şehir konumundadır (Montais, 1990: 61). Theodor van der Shuer'in yanında eğitim alması zamanında ufak seyahatlerde bulunan ustasına özenmesine ve içindeki seyahat etme arzusunun alevlenmesine sebep olmuştur. 1667-1671 yılları arasında küçük ticari kaygılarla Hollanda'nın güneyine ve bu bölgeye yakın olan Köln şehrine kısa ziyaretlerde bulunmuştur (Lendering: 1). 1672 yılında Fransa Kralı XIV. Louis ve Hollanda arasındaki problemler, Kuzey Denizini sanatçılar ve seyyahlar için güvenli bir ortam olmaktan uzaklaştırıyordu. 1674 yılında meslektaşı Pieter van der Hulst³ ile birlikte İtalya seyahatine çıkmıştır. Bu seyahatlerin maddi kaynağının nasıl sağlandığı konusu ise tartışmaya açık olmakla beraber belki adı geçen bu kişilerin Birleşik Doğu Hindistan Şirketi (VOC) (Parthesius, 2010: 34) tarafından maddi ihtiyaçlarının karşılandığı da ihtimal dahilindedir (Lendering: 1).

Roma'da genellikle Hollandalı ressamların kurmuş olduğu "Birds of the Feather-(Kafadarlar)" olarak da bilinen ve kendilerini antik Bacchus (Dionysos) Tapınağı'nda olduklarına inandırarak içtikleri şaraplarla tanınan "Bentveughels" (Brusati, 1995: 75) topluluğunda geçirdiği yılların ardından De Bruijn Hollanda'ya dönmemeye karar vermiş, 10 Haziran 1678 tarihinde doğuya doğru olan ilk seyahatini gerçekleştirmek üzere Livorno Limanı'ndan İzmir'e doğru yola çıkmıştır.

³ Pieter van der Hulst, Hollanda'nın "Altın Çağ" ressamlarından birisidir. Arnold Houbraken'ın "De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen (1718)" seyahatnamesine göre "Sunflower" takma adıyla ufak portre çalışmalarının yanısıra genellikle yapmış olduğu çiçek kompozisyonlarını vahşi bitkiler, yılan, kurbağa, semender ve bu çeşit canlılar ile eşleştirerek resmetmiştir. Yine bu dönemde Cornelis De Bruijn'in da "Adonis" takma adını kullandığı düşünülmektedir.

18 Temmuz 1678 tarihinde İzmir'e ulaşan Cornelis De Bruijn bu şehirdeki Avrupalı diplomatlar tarafından kabul görmüş, İngiliz konsolosluğunun antik Efes harabelerinde düzenlemiş olduğu davete katılmıştır. XVII. yüzyılda Hollanda'nın da yoğun bir şekilde faaliyette bulunduğu en önemli

ticaret şehirlerinden biri olan İzmir'in ticaret haciminden ve gündelik hayatından önemli örnekler veren De Bruijn yaklaşık bir yıllık bir konaklamadan sonra izlenimlerini çok parlak bir şekilde anlatmadığı ve resmetmediği İstanbul'a geçmiş yaklaşık bir yıl kadar da burada kalmıştır. Dönüş yolculuğunda antik Truva şehrini, Sakız ve Rodos adalarını ziyaret ederek, Mısır'a doğru yola çıkmıştır. 1681 yılının Mart ayının sonlarında Dimyat'a varmış ve Nil nehri üzerinden Kahire'ye ulaşmıştır (De Hond, 1994: 53). Burada piramitleri ziyaret edern ve hatta Keops piramidine tırmanan De Bruijn, buradan Kudüs'e, sonrasında ise Filistin'e geçmiştir.

Filistin'den sonra Trablus'a ulaşan Hollandalı seyyah, burada kışı geçirdikten sonra Akka'ya, oradan Halep'e geçmiş, daha sonra İskenderun, Kıbrıs ve Antalya güzergahını izleyerek İzmir'e ulaşmıştır. Yaklaşık olarak altı yılını Anadolu ve Doğu Akdeniz topraklarında geçirdikten sonra 25 Ekim 1684 tarihinde Osmanlı topraklarından çıkış yapmıştır (De Hond, 1994: 54).

1684 yılının 10 Kasım'ında Venedik'e ulaşan Cornelis de Bruijn ve 1692 yılında kadar İtalyanların Giovanni Carlotto (1632-1698)⁴ olarak tanıdığı aslında gerçek adı Johann Karl Loth olan Bavyeralı bir ressamın atölyesinde çalışmalarına devam etmiş ve bu kişinin çırağı ve maaşlı elemanı olarak hayatını kazanmıştır. Memleketi olan Hague'ye döndüğünde artık kendisini ve ustalığını kanıtlamış ünlü bir ressam konumunda idi. De Bruijn'ın Venedik yıllarına dair bilgiler yok denecek kadar azdır.

Hague'ye döndüğünde Bruijn yaklaşık olarak kırk yaşında idi. Yurtdışındaki seyahatleri ve çalışmaları ile tecrübesi oldukça artan Bruijn, 1694 yılında Dutch Royal Academy Art'ın o günkü karşılığı olan The Accademie van de Teyken-Const'a üye olarak kabul edilmiş ve bu yıllarda ilk büyük

⁴ 1632 yılında Münih'te dünyaya gelen Johann Ulrich Loth'un hem oğlu hem de öğrencisi olan Johann Karl Loth, Karel, Carlotto ve Carlo Lotti gibi isimlerle anılmış, hayatının en önemli dönemlerini geçirdiği Venedik'teki çalışmaları sonrasında "Karel" tarzının en önemli temsilcilerinden biri olarak görülmüştür. Büyük oranda Giovan Battista Langetti'den etkilenmiş, sonraları Viyana'da sanat faaliyetlerinde bulunmuştur. Daha çok Barok tarzda eserler veren Luth, Venedik'te kaldığı yıllar boyunca Pietro Liberi ile beraber çalışmışlardır. Eserlerinin bir çoğu bugün Chicago Sanat Enstitüsü ve Norveç'teki Bergen Sanat Galerisi'nde sergilenmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Micheal Brayn, *Dictionary of Painters and Engravers*, London 1849, s.422.

projesi olan “*Reizen van Cornelis de Bruyn door de vermaardste Deelen van Klein Assia*” isimli eserinin ön çalışmalarına başlamıştır. İlk defa Delft’te yayınlanan ve Stadthouder III. William’a ithaf edilen yaklaşık olarak 400 sayfa ve 200’e yakın resimden oluşan bu eser basılışının ardından büyük bir başarı yakaladı (Drijvers, 2010: 35)⁵. 1700 yılında Fransızcaya, 1702 yılında ise İngilizceye çevrilmiştir.

Rusya, İran ve Doğu Hindistan Seyahati:

Kazanmış olduğu bu başarıdan ve ünden sonra De Bruijn, Amsterdam belediye başkanı Nicolaes Witsen⁶ (1641-1717) ile tanışır. Hollanda’nın doğudaki ticaret şirketleri ile olan bağlantıları oldukça kuvvetli olan Nicolaes Witsen, Cornelis de Bruijn’ı Rusya ve İran’ı kapsayacak bir seyahat konusunda ikna etmek için oldukça çabalar. Gerçekleştirilmesi planlanan ve asıl amacı modern İran’ın ve eski Akamenid İmparatorluğunun önemli merkezleri konumunda olan Persopolis ve Isfahan’a ulaşmak olan bu seyahat akademik ve bilimsel kaygılar taşıyacaktı. Bu doğrultuda Cornelis de Bruijn akademik çalışma disiplini ve yöntemleri hakkında araştırmalarda bulunmuş, gerekli araç gereçlerin kullanımı öğrenmiş ve farklı disiplinlerden bilim insanları ile görüş alışverişinde bulunmuştur.

⁵ Cornelis de Bruijn’in Anadolu’ya ve Orta Doğu’ya yapmış olduğu bu seyahatin ayrıntıları için bkz.: Cornelius Le Bruyn, *A Voyage to the Levant: or Travels in the Principal Parts of Asia Minor*, London 1702.

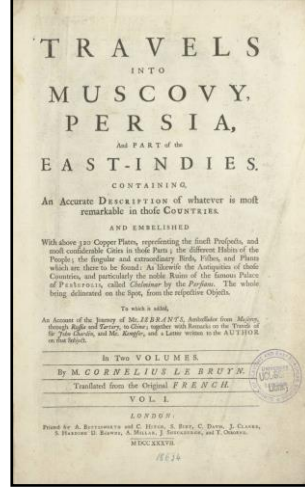
⁶ 1641 ve 1717 yılları arasında yaşamış olan Nicolaes Witsen on üç dönem Amsterdam belediye başkanlığı yapmış, 1693 yılında Birleşik Doğu Hindistan Şirketi (VOC)’un idari yöneticisi olmuş ve hayatı boyunca haritacılık, deniz yazarlığı, ve gemi yapımı işleri ile ilgilenmiştir. Özellikle 17. yüzyıl Hollanda gemi yapımı hakkında temel niteliği taşıyan önemli çalışmaları bulunmaktadır. Witsen’i daha ön plana çıkaracak gelişme ise Çar Petro ile kurmuş olduğu yakınlaşmadır. Petro’nun Batı Avrupa standartlarında bir Rus donanması kurma isteği, Çar ile Witsen arasında yazışmaları başlatmış, sonrasında ise 1697 yılında hem Rusya ve Hollanda arasında bir takım ticari anlaşmaları sağlamak hem de tersane eğitimi için Amsterdam’a gelen Çar Petro ile Witsen arasındaki yakınlığın artmasına sebebiyet vermiştir. Nicolaes Witsen yaklaşık 20 yıllık bir çalışma sonrasında, 1690 yılında Nova Zemlya’dan Çin’e kadar olan coğrafyayı kapsayan bir Sibiry haritası yayımlamış, 1692 yılında ise edebi referanslar olmadan Sibiry ve çevresi hakkında “Noord en Oost Tartarye” başlıklı bir özet yayınlamıştır. 1785 yılında yeniden basılan bu eserde Witsen, Avrupa ve Asya’nın kuzey ve doğu kesimleri hakkında o zaman Avrupalılar için mevcut tüm bilgilerin bir toplamını vermeye çalışmış, aynı zamanda Volga, Kırım, Kafkasya, Orta Asya, Moğolistan, Tibet, Çin, Kore ve Japonya hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Nicolaes Witsen ve seyahatleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Nicolaes Witsen, *Путешествие в Московию 1664-1665*, <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Witsen/pred.phtml?id=271>. (01.05. 2013) Nicolaes Witsen, *Noord en Oost Tartarye, Ofte Bondig Ontwerp Van eenig dier Landen en Volken Welke voormaels bekent zijn geweest*, Amsterdam 1705, genişletilmiş baskı 1785. A. J. Hoving, *Nicolaes Witsen and Shipbuilding in the Dutch Golden Age*, Texas A & M University Press, 2012.

Ayrıca bu seyahatteki önemli sayılabilecek noktalardan bir diğeri de 1682-1725 yılları arasında hüküm sürmüş olan Çar Büyük Petro'nun Nicolaes Witsen ile olan tanışıklığıdır ki bu husus özellikle seyahatin Rusya ayağını daha bir çarpıcı hale getirmektedir. Witsen, Çar Petro ile 1697 yılında Zaandam yeldeğirmenleri civarında tanışmış, o sıralarda genç Çar'ın ülkesini modern Batı düşüncesi üzerine inşa etmek amacına tanıklık etmiştir. Petro, Hollanda'ya yeni, modern bir filo inşa etmek ve Batı dünyasını yakından tanımak amacıyla seyahatlerde bulunmuş ve burada birkaç yılını geçirmiştir. Çar Petro, ülkesi dışında bulunduğu bu süreçte Avrupa'nın temelinde yatan düşüncenin temelini anlamaya çalışmış, bu doğrultuda Avrupalı aydınların eserlerinin Rusçaya çevrilererek Arhangelsk limanı üzerinden ilk başlarda Moskova'ya sonrasında Petersburg'a getirilmesi hususunda anlaşmalarda bulunmuştur (Sahni, 1997: 10-11). Bütün bu çabalar aslına bakılacak olursa Çar Petro'nun kendi ülkesinin uzun yıllar boyunca doğu ile kurmuş olduğu bağdan bir parça ayırarak Batı dünyasının bilimsel ve sosyal hayattaki disiplinini benimseme ve kendisine modern dünyada bir yer edinme uğraşlarının ilk adımları olarak görülebilir (Van der Oye, 2010: 43).

Nicolaes Witsen'e göre De Bruijn, Çar Büyük Petro'nun Rusya'daki modernleşmenin şahidi olacak ve bu dönüşümü Batı dünyasına aktaracak olan yeterli tecrübe ve bilgi birikimine sahip, ünlü sanatçı ihtiyacına karşılık gelebilecek kişi olabilirdi. Nitekim öyle de olacaktır.

Hollandalı seyyah Cornelis de Bruijn Rusya seyahatini planlamaya ve hazırlıkları yapmaya başladığında Vestfalya Barışı sonrasında şekillenen Kuzey Avrupa'da büyük bir güç haline gelen İsveç ile Çar Petro önderliğinde dünyaya açılmak isteyen Rusya'nın Prusya, Lehistan ve Danimarka-Norveç ile birlikte oluşturduğu ittifakın karşı karşıya geldiği ve 1700-1721 yıllara arasında süren savaşlar dizisi halindeki Büyük Kuzey Savaşı (Fuller, 1998: 38) sürmekteydi. Bu savaşın sürmesi De Bruijn'ın kara Avrupası'nda Belin, Varşova, Moskova hattını kullanmasına (Lendering: 2), denizde ise Baltık Denizi üzerinden yol almasına izin vermiyordu. Bu yüzden Cornelis de Bruijn deniz yoluyla İskandinavya'nın kuzeyinden, Barents Denizi ve Beyaz Deniz üzerinden ilerleyerek Arhangelsk limanından Rusya'ya girmeye karar vermiştir.

Cornelis de Bruijn Moskova-İran ve Doğu Hindistan seyahati için doğduğu şehir olan Hague'den 28 Temmuz 1701 tarihinde ayrılmış, bir müddet Amsterdam'da kaldıktan sonra yola çıkmak için Texel limanına geçmiştir.

Texel'e geldiği zaman, 1 Ağustos günü, kendisini Arhangelsk'e götürecektir olan Rusya konvoyunun kaptanı Roemer Vlax ve sekiz toplu on sekiz mürettebatlı "John Baptist" isimli gemiyle ilk defa karşılaşmış (Le Bruyn, 1737: 2)⁷, 1 Ağustos 1701'de Texel limanından Arhangelsk'e doğru yola çıkarak seyahatinin ilk günlerini Norveç kıyılarını seyreyleyerek geçirmiştir. 15 Ağustos tarihinde "Isle de Loeffoort" yani bugünkü Lofoten Adalarındaki yüksek dağlar ile karşılaşan (Le Bruyn, 1737: 3) De Bruijn ve beraberindekiler, yoğun sis ve yağmur altında geçen yolculukları boyunca Norveç'in kuzey kıyıları takiple LoppHAVET adaları, Kuzey Finlandiya kıyılarındaki Lapland (Lâponya) kıyıları ve Crosses adalarını izleyerek 30 Ağustos'ta okyanus suyundan daha temiz olarak belirttiği Beyaz Deniz'e giriş yapmışlardır. Yeni Dwinko üzerinden 3 Eylül 1701'de Arhangelsk'e ulaşan De Bruijn, burada beraberindekilerle birlikte büyük bir fırtınaya yakalandıktan sonra 11 Eylül tarihinde birkaç arkadaşıyla beraber nehir boyunca civar bölgeleri incelemek için geziye çıkar.

Bu gezinti sırasında Rus dilinde "yamyam" ve "birbirini yiyen" anlamına gelen Samoyedlerle karşılaşır. De Bruijn tanımlamasıyla "bütün Sibiry'a'nın kıyı şeridi boyunca ufak topluluklar halinde vahşi bir yaşam süren bu insanlar, çadırlarda yaşar, bütün ihtiyaçlarını ormandan karşılayarak kayık, kürek, kap-çanak ve zincirden kolye tarzı şeyler üretip bunları şehirde ve civar bölgelerde satarak geçinirlerdi. Özellikle kadınlarının boyu oldukça kısa olan bu insanların uzun çekik gözleri, şişkin yanakları, çıkık elmacık kemikleri ve ufak ayakları vardır. Kendi dillerinin olmasının yanı sıra Rus dilini de anlıyorlardı. Dış giysi olarak ren geyiği derisinden yapılmış dize kadar palto ve siyahlı-beyazlı kürkleri giyiyor; simsiyah saçlarını örüyorlardı. Bazı kadınlar saçlarını kestikleri veya dağınık bıraktıkları zaman çok fazla sakalı olmayan erkekleriyle ayırt edilmesi oldukça zor olurdu (Le Bruyn, 1737: 3-4)".

11 Eylül ve 18 Eylül tarihleri arasında bir hafta boyunca ufak ziyaretlerle Samoyedler ile birlikte olan De Bruijn, bu insanların yaşadıkları çadırları, bölgede yetişen ender bir şalgam çeşidini, bölge insanlarını ve ren geyiklerin çektiği kar kızaklarını ayrıntılı bir şekilde resmetmiştir. Bu insanların ren geyiklerine olan bağlarını, at yerine neden ren geyiği kullandıklarını, bu insanların *Streli*, Rusların ise *Sterla* dediği yay çeşidini ve bu yayı avla-

⁷ Cornelis De Bruijn'ın ismi "*Reizen over Moskovie, door Persie en Indie*" isimli eserinin Fransızca ve İngilizce çevirilerinde "Cornelius Le Bruyn" şeklinde kullanılmıştır. Bu makale hazırlanırken yazarın eserinin İngilizce baskısından yararlanıldığı için bu çalışmamızın dipnotlarında künye belirtirken "*Cornelius Le Bruyn*" şeklinde kullanacağız.

nırken nasıl kullandıklarını ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Ayrıca bu insanların günlük yaşantılarına, giyim-kuşam alışkanlıklarına, kendi içlerinden ve diğer insanlara karşı olan davranış ve tutumlarına, evlilik kurumlarına ve dinî inançlarına dair oldukça dikkat çekici bilgiler sunmuştur.

Samoyed Kızakları (Cornelius Le Bruyn, 1737: 8)

Cornelis de Bruijn'ın anlattığına göre bu insanlar Heyha veya Deity diye isimlendirdikleri cennet ve tanrının yaşadığı memleketten olan bir hemşehrilerine büyük saygı duyuyorlardı. En büyük yaratıcı olarak tanrıya inanıyor ve tanrının yaratmış olduğu Adam'ın cennete ve cehenneme gideceğine yine tanrının karar vereceğini belirtiyorlardı. Bunlarla birlikte yine kendi yaptıkları idollere büyük saygı gösteriyorlar, aya, diğer gezegenlere, doğa olaylarına ve dünya üzerindeki diğer canlı ve varlıklara büyük saygı gösteriyor ve ibadet ediyorlardı. Ayrıca bu insanlar yine Siaman veya Koedisnick diye adlandırdıkları büyü ve sihir ile uğraşarak doğa ve ruhlarla iletişim kurabilen ve topluluk içerisinde büyük önem taşıyan insanlara saygı duyuyorlardı. Cornelis De Bruijn'ın bu ziyaretleri yaparken yanında bulunan ve daha önce Çin'e yolculuğu sırasında oldukça tecrübe edinen Michael Ostali-of'dan aldığı bilgilerle Samoyedlerin gündelik yaşamlarında karşılaşılan bazı davranışlarının ve geleneklerin Sibiry kıyılarında yaşayan birçok topluluklarla olduğu gibi, Lena ve Amur nehirleri arasında yaklaşık 30 bin nüfuslu Yakutlar ile büyük benzerlikler gösterdiğini belirtiyor (Le Bruyn, 1737: 13). Avrupalılar ile tanık olduğu bu toplum arasında nasıl böyle büyük bir medeniyet farkı olduğuna kendisini bir türlü inandıramayan De Bruijn, yine bu insanların Ruslaştırma çabası altında büyük zorluklar çektiğini ve küçük çocuklarının Rus kiliselerinde zorla vaftiz edildiğini belirtiyor (Le Bruyn, 1737: 14).

Kuzey Dvina Nehri'nin Beyaz Deniz'e döküldüğü yerde kurulan Çar'ın da tersanesinin bulunduğu ve Rusya'nın Kuzeybatısı'nda yer alan Arhangelsk şehri Petersburg ele geçirilmeden önce Rusya'nın Batı dünyası ile bağlantısını sağlayan en önemli liman şehri konumunda idi. Bu şehre ulaşan Cornelis de Bruijn nehirden limana doğru açılarak bu resmin panoramik bir

Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya

resmini çiziyor ve sonrasında bu şehrin sarayları, adalet sarayı, kiliseleri, evlerin mimari tarzları, caddeleri hakkında ayrıntılar vermeye başlıyor. De Bruijn'ın vermiş olduğu bilgilere göre bu şehri şekillendiren olguların başında ticaret geliyor. Şehrin mimarisinde ve gündelik yaşantısında ticaretin beraberinde getirmiş olduğu çok çeşitli bir mimari tarz ve gündelik hayat-taki canlılık hemen göze çarpıyor. Şehri etkileyen bir diğer unsur ise kış geldiğinde özellikle kasım ve aralık aylarında şehri kaplayan kar ve buz.

Arhangelsk Şehri (Cornelius Le Bruyn, 1737: 16)

Aktarılanlara göre birçok yabancıların yaşadığı bu şehirde biri Lutheranlara ait bir diğeri Kalvinistlere ait iki büyük kilise bulunmaktadır. Ticaretin yönlendirildiği büyük caddelerin yanı sıra, iki büyük ve iyi durumda olan kale şehrin güvenliğini sağlıyordu. Her türlü ihtiyacın karşılandığı bu şehirde, büyük ve eti lezzetli kuşlar ile ördekler, nehir ve deniz kıyısında olmasından ötürü ise büyük ve lezzetli özellikle levrek gibi balıklar bulunmaktadır (Le Bruyn, 1737: 16). Yine aynı şekilde oldukça makul fiyatlara güzel et ve Fransız şarabı bulmak da mümkündür. Arhangelsk gibi önemli bir ticaret şehrinin Çarlık Rusyası'na yıllık olarak büyük bir gelir getirisi oluyordu. De Bruijn'a göre eskiden yıllık yaklaşık 300 bin ruble olan gelir, İsveç ile devam eden savaş yüzünden yaklaşık 190 bin civarına kadar düşmüştür. Ancak yine de büyük çoğunluğu İngiltere'den olmakla birlikte, Danimarka, Hamburg, Bremen gibi yerlerden Arhangelsk limanına gelen gemilerin yıllık sayısı aşağı yukarı 100'e ulaşmaktaydı (Le Bruyn, 1737: 17).

21 Aralık 1701 tarihinde Arhangelsk'ten ayrılan Cornelis de Bruijn Arhangelsk'ten yaklaşık olarak 54 kilometre⁸ uzaklıktaki Kolmogora'ya varmış, burada başpiskoposun misafiri olmuşlardır. Uzun sayılabilecek bir yolculuğun ardından 29 Aralıkta Wologda eyaletine ulaşan Bruijn, Novgorod tüccarları tarafından kurulan bu kentte beş kubbeli ve tepesinde büyük bir haç bulunan daha öncesinde Moskova'da da çalışmış İtalyan mimarın tesa-

⁸ Cornelis de Bruijn mesafeleri belirtirken uzunluk ölçüsü olarak 1.0668 kilometreye karşılık gelen Rus ölçü birimi olan Verst'i (Верста) kullanmıştır.

rımı olan muazzam güzellikteki manastırı gördükten ve şehir içinde nehir boyunca biraz dolandıktan sonra yola çıkarak 1702 yılının ilk günü İdil (Volga) Nehrine çokta uzak olmayan Rusya'nın önemli şehirlerinden Yaroslav'a varmıştır.

Rostov üzerinden 4 Ocak 1702'de Moskova'ya varan Cornelis de Bruijn Nicolaes Witsen'in tavsiyesiyle tanıştığı Moskova'nın yakınlarında Nemetskaya Sloboda olarak anılan ve genellikle yabancıların yaşadığı "Alman Banliyösü"nde ikamet eden Hollandalı Nicolaas van der Hulst'un yanında konaklamıştır (Lendering: 2). Van der Hulst'un ertesi gün Çar Petro'yu ziyareti sırasında yanında bulunan De Bruijn sarayda, Ivan Yurieviç Trubetskoy⁹ ile kısa bir söyleşide bulunmuş, sonrasında Çar Büyük Petro'ya takdim edilmiştir.

Çar Petro'ya kendisini tanıtan ve derin saygılarını sunan Cornelis de Bruijn, beklenmedik bir şekilde Çar'ın yakın ilgisi ile karşılaşmış ve sohbetlerine Felemenkçe devam etmişlerdir. Sohbetleri sırasında Çar Petro, Bruijn'dan ailesinden ve önceki seyahatlerinden bahsetmesini istemiş, Bruijn'da Büyük Petro'ya Mısır, Nil, Kahire, İskenderiye, İskenderun ve Halep izlenimlerinden bahsetmiştir. Çar bu sohbetten oldukça memnun kalmış De Bruijn'a Rusya'da hoşlandığı her şeyle ilgilenme ve resmetme izni vermiştir. Sonrasında ise üst düzey yöneticilerle görüşmelerine devam eden Hollandalı seyyah ve Rus soyluları nehirdaki kutsama törenlerine katılmıştır (Le Bruyn, 1737: 23).

11 Ocak 1702 tarihinde İsveç'e karşı alınan galibiyetin sabahtan akşama kadar süren eğlenceler ve havai fişeklerle kutlandığı gösterilere katılmış, buradaki muazzam kalabalığa ve kutlamaların yapıldığı alanın civarındaki Hollanda ve Danimarka gibi ülkelerin temsilciliklerinin bulunduğu binaların konumları ve mimarilerine hayran olmuştur. Ayrıca bu kutlamalardaki protokol kaidelerini ve kutlamalara katılan Çar'ın ailesini görme fırsatı yakalamıştır (Le Bruyn, 1737: 25).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Cornelis de Bruijn'ı bu yolculuğa teşvik eden Nicolaes Witsen'e göre Çar Petro ulusunun ve ülkesinin modernleşmesini Batı dünyasına göstermek niyetindeydi ve De Bruijn'ın Petro ile kurmuş olduğu diyalog sayesinde almış olduğu izin ile daha önce hiç olmadığı kadar rahat seyahat etmiş, imparatorluğun özel yazlıklarında yani *dachalarında* konaklamıştır.

Bütün bu ilişkilerden sonra Çar'ın etrafınca tanınır hale gelen De Bruijn, Çar Petro'nun gözdelelerinden ve yakınlarından olanların düğün mera-

⁹ Rus aristokrasisinde siyaset, tarih, bilim ve sanat konularında etkili olmuş Trubetskoy ailesinden gelen Ivan Yurieviç Trubetskoy (Иван Юрьевич Трубецкой) 1667- 1750 yılları arasında yaşamış Rus askerî hiyerarşisinde en yüksek rütbeolan olan feldmareşallığe erişmiş ve Çar Büyük Petro'nun en yakınlarından biri olmuştur 1686-1700 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Azak kuşatması ve 1700 yılındaki Narva Savaşı komutanlarından. 1699 yılında Novgorod valisi ilan edilmiş, 1718 yılına kadar İsveçlerin elinde esir kalmıştır.

Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya

simlerine ve eğlencelerine tanıklık etmiş, bütün bu dinî ve resmî törenler sırasında uyulan kuralları, ritüelleri ve giyilen kıyafetleri ayrıntılı bir şekilde not etmiştir. Bu eğlenceler sırasında tanıştığı önemli kişiliklerin başında Aleksandr Daniloviç Menşikov¹⁰ gelmektedir. Menşikov, ilk başlarda tuhaf ve şüpheli karşıladığı Hollandalı seyyah De Bruijn'a gördüğü bunca yabancı şeyin yanında çok daha fazlalarını göreceğini belirtmiş, De Bruijn'ın iyi bir ressam olduğunu duyan Çar Petro'nun üç genç prensesin resimlerini yapması emrini De Bruijn'a yine kendisi iletmıştır. Moskova'nın yakınındaki İsmailov'da portre çalışmalarına başlamıştır (Le Bruyn, 1737: 29). Ayrıca De Bruijn'ın Petro'nun üç yeğenin resimlerini çizmesi ve Avrupa hükümdarlarına yollaması ve sonrasında Kraliyet taliplerinin Moskova'da memnuniyetle karşılanmış olması Batılı politikacılara askerî bir ittifakın temin edilebileceğinin gösterilmesi yönünden faydalı olabilirdi (Lendering: 2).

Moskova, Kremlin, (Cornelius Le Bruyn, 1737: 39)

Sonraki günlerde özel ve görkemli Paskalya kutlamalarında, Çar'ın karısı ve çocukları ile tanışan De Bruijn, bitirdiği resimleri takdim etmekle beraber, Moskova nehri üzerindeki eğlenceleri ve Petro'nu mahiyetindeki-lerle beraber Arhangelsk'e doğru yola çıkışını yine ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir (Le Bruyn, 1737: 30-32).

¹⁰ 1673-1729 yılları arası yaşamış olan Rus devlet adamı Prens Aleksandr Daniloviç Menşikov (Александр Данилович Меншиков) Rus İmparatorluk ordusunda ve Donanmasına komutanlık ve amirallik yapmış, Kalisz, Holowczyn, Lesnaya, Poltova ve Pereolochna savaşlarında önemli başarılar elde etmiştir. Çar Petro'nun en yakınlarından olan Menşikov, Petersburg alındıktan sonra buranın valiliğini yapmış, uzun yıllar imparatorluğun en güçlü kişilerin başında gelmiştir. Menşikov hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Carl Gustav Nieritz, Aleksandr Danilovich Menshikov, *The Perils of Greatness: The Story of Alexander Menshikoff*, William P. Nimmo, Edinburgh 1865. Robert K. Massie, *Peter the Great: His Life and World*, Modern Library, New York 2012.

Petro'nun, beraberindekiler ile Arhangelsk'e geçişinden sonra 1702 yılının yaz ayları boyunca De Bruijn rahat bir şekilde Moskova ve civarını dolaşmış, bu bölgede üretilen ürünler, meyveler, yapay balık göletleri, geleneksel mimari hakkında ayrıntı bilgiler sunmuştur. Burada De Bruijn'nin ilgisini çeken şeylerin başında Rusların *Kapusta* ve *Ogurets* diye isimlendirdikleri lahana ve salatalığın bolluğu, ufak çalılıklar gibi duran ve üzerinde çeşit çeşit böğürtlen tarzı meyvelerin bulunduğu bitkiler, birkaç evin ortak avlusundaki yapay göletler ve özellikle Asina dedikleri çok uzun büyük akkavak ağaçları gelmektedir. Yine halkın davranışlarının, yaşayışlarının ve tutumlarının dikkate değer olduğunu vurgulayan De Bruijn, insanların evlerinin duvarlarından dinî içerikli resimleri ve dillerinden ufak duaları ve duaları düşürmediklerini belirterek, yazı alışkanlarının oldukça yüksek olduğunu not alıyordu. Temmuz ayı başlarında arkadaşları ile beraber Probrosensko isimli birkaç Rus keşişin inzivaya çekildiği yeri ziyaret ediyor yine ayın son günlerinde Kuzeyde majestelerinin İsveç'e karşı aldığı zafer ile keyifleniyorlardı.

Cornelis de Bruijn gezilerine devam ederken eserinin bir bölümünü ayrıntılı bir Moskova betimlemesine ayırmıştır. Şehrin en yüksek tepelerinden biri olan Vorobyovy gory'dan (*Serçe Tepeleri*) ortasından Moskova nehrinin geçtiği bu şehrin panoramik görüntüsüne hayran olur. Bruijn, Rusya'nın merkezi konumundaki ve etrafı surlarla çevrili çarlık sarayının bulunduğu bu şehrin gravürünü yaparak dönemin Moskovasından günümüze mükemmel bir görsel kanıt sunuyor. Yapmış olduğu gravürdeki binaları tek tek numaralandıran ve isimlerini de veren Bruijn, ayrıca surlarla çevrili saraydan açılan on iki kapıyı isimleriyle beraber belirttikten sonra, kırmızı ve beyaz surların dışında kalan ve günümüzde dahi varlığını sürdüren *Beliy Gorod* ve *Kitay Gorod* gibi bölgelerin hemen hemen tamamını anlattıktan sonra, Moskova genelindeki listelemeye başlar. İlerleyen kısımlarda Moskova ve Çar isimlerinin nereden türediklerini ve hangi değişimleri gösterdiklerini irdeleyen seyyah, Moskova'nın Rusya'nın merkezinde konuşlanmasının getirdiği avantajları ve bu güne kadar geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü anlatıyor.

Bütün bunların yanısıra Cornelis de Bruijn şehrin yerleşim düzenini ve yaşamını anlatırken idari ve askeri birimlerinden de bahsediyor, şehrin ve ülkenin yönetim birimleri, askeri düzeni, ekonomik durumu hakkında dikkat çekici veriler sunuyordu. Ayrıca Hollandalı seyyah gezisine başladığı günden itibaren gece ve gündüz uzunluklarını mevsimleri değişikliklerini göz önünde tutarak ay ay vermiş olduğu örneklerle inceliyordu (Le Bruyn, 1737: 39-45).

Rusya'yı Avrupa'nın en büyük güçleri arasına sokma gayesinde olan Çar Petro, güçlü bir ordu ve denizlerdeki hakimeyeti sağlamak için donanma inşasına karar vermiş, Hollanda gibi ülkelerden önemli ustalar getirterek denizcilik konusunda büyük bir atılım yapmış, ülkesini Avrupa medeni-

Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya

yeti seviyesine getirmek için gençliğinde Avrupa'ya yapmış olduğu seyahatlerde tanık olduğu bilim ve sanat faaliyetlerinin kendi toplumunda da yer alması için toplumsal, kültürel ve akademik alanlarda köklü reformlar gerçekleştirmiştir. Cornelis de Bruijn Rusya'da kaldığı süre boyunca Petro'nun bu amacına yakından tanıklık etmiş, hatta soylularda ve halkta bunun iyi ve kötü yansımalarını gözlemleyebilmiştir.

Voronej, (Cornelius Le Bruyn, 1737: 61)

Petro'nun değişiklikleri sosyal hayatta çok çabuk karşılık buldu. Cornelis de Bruyn'n anlattıklarına göre, bu dönemde özellikle tüccar ailelerinde ve soylu sınıfında batılı tarzda giyinme yarışı başlamış, hanımların mücevherlerinde değerli ve pahalı taşlar ön plana çıkmıştı. De Bruijn tüccar sınıfına mensup iki hanımın portrelerini çizme şansı yakalamış, çizmiş olduğu bu resimlerde de bu değerli taşlar ön plana çıkmıştır. Sosyal hayatı derinden etkileyen ve sonraki yüzyıllarda da üzerinde çok konuşulacak olan bir diğer konu ise Petro'nun sakalı yasaklamasıydı. Uzun yüzyıllar boyunca hem geleneksel hem de dinî sebeplerle tercih edilen, bir nevi onur ve nişan göstergesi olarak kabul edilen sakal batılı hayat tarzına uymadığı için kesilmek isteniyordu. Gündelik hayatı ve sokağı doğrudan etkileyen reformların başında ise dilencilere ve sokakta kalan insanlara yönelik düzenlemeler olmuştur. De Bruijn bu insanların sağlık, ikamet ve yaş durumlarıyla ilgili yapılan düzenlemeleri ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır (Le Bruyn, 1737: 47-48).

23 Eylül 1702 tarihinde Notteburgh'un¹¹ (Shlisselburg) Petro tarafından ele geçirildiği haberi alındı. De Bruijn bu haberin alındığı tarihten itibaren büyük bir heyecanla Çar Petro'nun şehre gelişi için hazırlıklara başlandığını ve zafer taklarının kurulduğunu belirtmiştir. Aralık ayının başında Petro nihayet Moskova'ya geri dönmüş, bütün soyluların, yabancı elçi ve tüccarların bulunduğu karşılaşmada De Bruijn Çar'a tebriklerini sunmuş, Çar

¹¹ Notteburgh, günümüzde Ruslarca "Shlisselburg" olarak isimlendirilen Neva Irmağı'nın Ladoga Gölü'ne döküldüğü yerde yer alan ve St. Peterburg açısından oldukça stratejik öneme sahip olan oldukça korunaklı kale ve yerleşim yeridir.

da kendisine hala hakimiyetindeki topraklarda bulunmasından duyduğu memnuniyetini iletmiştir. Elde edilen bu askerî başarının kutlamalarının ardından, Noel kutlamalarına ve sarayda verilen birkaç partiye ve düğüne davet edilen Cornelis De Bruijn artık tanınan bir sima haline gelmiş, hatta Çar'ın Don nehri üzerindeki Voronej şehrindeki askeri rıhtım ziyaretinde onlara eşlik etmiştir. 31 Ocak 1703 tarihinde Aleksis Petroviç İsmailov, Gregory Gregoroviç Gagarin, John Anderviç Tolstoy gibi ünlü simaların yanında birkaç tüccarla beraber yola çıkan grup 8-9 Şubat tarihinde Voronej'e varmıştır.

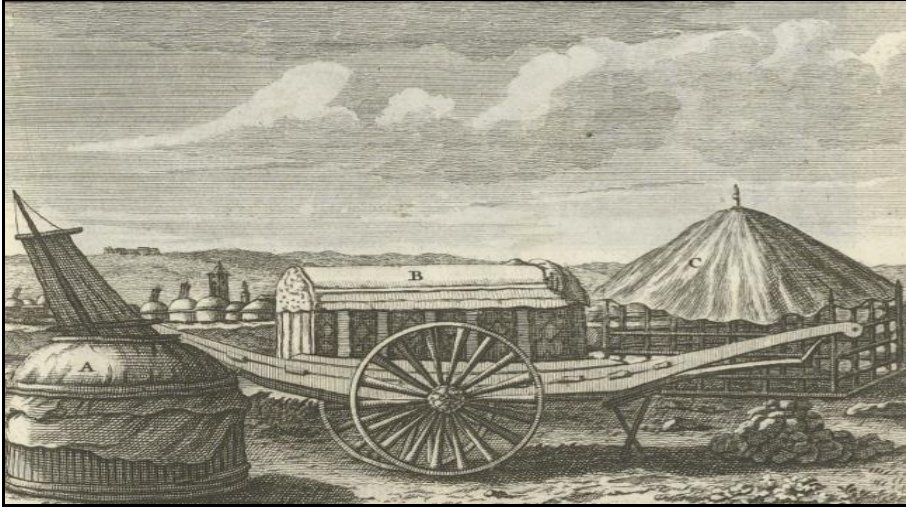

Çerkes Kadınlar (Cornelius Le Bruyn, 1737: 65)

Don nehrinin üzerinde kurulan Voronej şehri ağaç surlarla kaplı, coğrafi şartların vermiş olduğu avantaj ile muazzam bir askeri tersane kurma olanağı sağlıyordu. Nitekim Petro burada büyük bir tersane kurdurmuş ve 1695-96 yıllarında Azak Seferlerine burada inşaa ettirdiği donanma ile katılmıştır. De Bruijn bu şehirde yaşayan Tatarların çokluğundan bahsederken, Çar ile beraber Don nehri üzerinde gezintiye çıkmış, askeri tatbikatlara katılmıştır. Voronej şehrinde birçok meyhane ile karşılaşan De Bruijn, bu şehirde Çar Petro'nun sarayında çalışanların çoğunluğunun Çerkes kadınlar olduğunu belirtmiş, bu insanların hem görüntü hem de gelenek ve kıyafetleri açısından Ruslardan çok farklı olduklarını dile getirmiştir (Le Bruyn, 1737: 64). Doğu'daki insanlara benzer şekilde ketenden yapılmış başörtüleri taktıklarını, yine benzer kumaştan bir uzun elbise giydiklerini belirtmiştir. Bu yolculuk sırasında hastalanan Hollandalı seyyah Çar'dan affını isteyerek Moskova'ya geri dönmüş, burada sıtma tedavisine devam

Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya

edilmiş, bu süreçte buradaki kiliseler hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.

Tatar Çadırları (Cornelius Le Bruyn, 1737:93)

De Bruijn için artık yolculuğunun İran kısmına geçme zamanı gelmiştir. Nisan ayının ortasında pasaport işlemlerini hallederek gerekli izinleri alan seyyah, daha öncesinde bir süre Amsterdam'da yaşamış ve İran'daki hemşerilerini görmek isteyen Ermeni bir tüccar olan Jacob Davidov ile birlikte 22 Nisan 1703 tarihinde Kolommenski nehrinden yola çıkmışlar, Smolenski Manastırı kenarından Kolomna'ya varmışlar, buradan da İdil (Volga) nehrinin en büyük sağ kolu olan Oka nehrine geçiş yapmışlardır. Nehir yolculuğu boyunca güzergâhtaki şehirler hakkında bilgi veren De Bruijn önemli durak noktalarında bu şehirleri dolaşma fırsatı bulmuş ve buralar hakkında izlenim ve çizimlerini eserine yansıtmıştır.

Oka nehrinin, İdil (Volga) ile birleştiği yer olan Nijni Novgorod şehrine gelen seyyah, yoluna İdil nehri boyunca devam etmiştir. 1 Mayıs'ta zamanında Kasım Hanlığı'nın¹² merkezi konumunda olan ve yoğun bir şekilde Türk-Tatar nüfusunu barındıran Kasımov şehrine varan De Bruijn, Alaetma ve Moruma gibi kasabaların dışarından görüntüleri resmetmiş, buradan Kazan ve Samara şehirlerine geçmiştir. Ne yazık ki uzun yıllar boyunca doğudan ve kuzeyden gelen kürklerin batıya geçiş noktası olan ve bu özelliği

¹² Kasım Hanlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Serkan Acar, Kasım Hanlığı (1445-1681), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

ile ticari açıdan büyük önem taşıyan bu şehirler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmamış, nehrin bu yakasında Tatarların ve Kalmukların yaşadığını belirtmekle yetinmiştir (Le Bruyn, 1737: 81).

Yolculuk boyunca seyyahın uğradığı bir diğer önemli şehir ise Rusya'nın güney doğusunda, İdil nehrinin kuzey doğusunda yer alan Saratov şehridir ki De Bruijn'ın belirttiğine göre bu şehir sekiz yıl öncesinde büyük bir Tatar tahribatına maruz kalmıştır (Le Bruyn, 1737: 82). Seyahatin bu noktasında seyyahımız ve beraberindekileri sarsan hastalıklar baş göstermiş ve ekipten birkaç kişi bu hastalık sonucu yaşamı yitirmiştir.

Astrahan (Cornelius Le Bruyn, 1737:89)

Tahmini olarak Haziran ayının ortalarında Astrahan'a varan De Bruijn bu şehrin valisi Ivanovitç Ursoski tarafından oldukça kibar bir şekilde ağırlandı, beraberindeki Jacob Davidov ve Ermeni tüccarlar ile birlikte konaklaması için gereken yerler tahsis edilmiştir. Bu sırada Cornelis de Bruijn Çar Petro ve kuvvetlerinin Neva nehrinin Baltık Denizi'ne döküldüğü yerdeki önemli İsveç kalesini ele geçirdiğini öğrenmiştir (Le Bruyn, 1737: 86). Yine aynı yıl içerisinde Çar Petro İmparatorluk Rusyasının başkentini taşıyacağı ve St. Petersburg adını vereceği yepyeni şehri bu bölgede inşa ettirmeye başlamıştır.

İdil (Volga) nehrinin Hazar Denizi'ne döküldüğü yerde konumlanmış, etrafı dayanıklı taş surlarla çevrilmiş, ağırlıklı olarak Rus, Tatar ve Fars nüfusu ile dikkat çeken, Hazar üzerindeki ticari taşımacılık faaliyetleri açısından oldukça önemli bir yere sahip olan ve Çar Petro'nun siyasi amaçlarına uygun olarak bir tersane inşa ettirmiş olduğu bu şehir, De Bruijn tarafından dört bir yana açılan kale kapılarından pazar yerlerine kadar ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Hazar tarafından bakıldığında Büyük Kiliseleri ve Camileri ve ulu ağaçları ile göze çarpan Astrahan şehrinin bu güzelliği daha önceden buraya uğramış birçok seyyah tarafından da dile getirilmiş (Kara, Başer, 2009: 123), ayrıca Cornelis de Bruijn tarafından da ayrıntılı bir şekilde resmedilmiştir 1634 ve 1639 yılları arasında Rusya sahasına seyahatler-

Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya

de bulunmuş Alman seyyah Olearius'un Astrahan hakkında bahsettiği zenginlikler ve farklılıklar gibi (Olearius, 1967: 324-330) Cornelis de Bruijn da daha önce hiç karşılaşmadığı ve bu bölgede ilk defa karşılaşmış olduğu kuş, balık ve köpek çeşitlerini incelemiş ve resmetmiştir. Burada seyyahımızın dikkatini çeken diğer unsurlar ise, bahçelerin çokluğu, kavun ve karpuzların güzelliği ve üzüm bağları olmuştur.

De Bruijn'ın Astrahan ziyaretinin bizim açımızdan en dikkat çekici noktası şehrin 5-6 kilometre dışarısındaki Tatar köyündeki izlenimleridir. De Bruijn'ın aktardıklarına göre birbirinin düzenini bozmamak amacıyla belirli aralıklarla yapılmış ve gayet nizamlı bu renkli keçe çadırların tepesinde dumanın çıkması için bir delik bırakılmış, zemini ise Türk adetlerine göre halılar ve sofalar ile döşenmiştir. Aynı zaman da bu çadırlar kağnılar ve yük arabalarıyla taşınabilir özelliktedirler.

Derbent (Cornelius Le Bruyn, 1737: 39)

Seyyahımız görmüş olduğu bu köydeki kadınların kıyafetlerini oldukça dikkat çekici olduğunu değerli taşlar ve nakışlar ile süslenmiş olduğu belirtmiş ve resmetme fırsatını da bulmuştur. Burada Tatarların giymiş olduğu kaptanlardan ve kafalarını nasıl tıraşladıklarından ve meşhur Tatar atlarından da bahsetmiştir (Le Bruyn, 1737: 91-95). Cornelis de Bruijn Astrahan'da geçirmiş olduğu bir kaç haftanın sonrasında valinin oğlunun portresini yapmış, 12 Temmuz 1703 tarihinde beraberindeki birkaç Ermeni ve tüccarlarla beraber ufak bir yelkenliyle Hazar Denizi üzerinden Derbent şehrine varmak için yola çıkmıştır.

Hazar Denizi'nin batı kıyılarından, Kızıl Dağları ve Samgael Dağlarını izleyerek 21 Temmuz 1703 tarihinde İran'a giriş noktası olarak sayılan Dağıstan eyaletinin Hazar kıyılarında yer alan Derbent şehrine giriş yapmışlardır. Tarih boyunca Türklerin "Demir Kapı", Arapların "Bab-ü'l-Evab" olarak adlandırdıkları (Erel, 1961: 9) Kafkas Dağları ve Hazar Denizi arasında

çok dar bir alana kurulan ve Avrasya stepleriyle Orta Doğu arasındaki bağlantıyı sağladığı için stratejik açıdan çok büyük bir öneme sahip, dağların eteğinde kurulmuş ve deniz tarafında sağlam surlarla çevrilmiş bu şehirde De Bruijn'ın aktardıklarına göre ikisinin sürekli olarak açık olduğu üç giriş kapısı bulunmaktadır. Derbent şehrini XV. yüzyılda ziyaret etmiş Venedik elçisi Ambrossio Contarini'nin bahsettiği şehrin surları, bu şehirde yaşayan ahalinin Hazar Denizi'ndeki faaliyetleri hakkında vermiş olduğu bilgiler (Contarini, 1873: 145-147) ile burayı XVII. yüzyılın başında dolaşan De Bruijn ile büyük benzerlikler göstermektedir.

İran'a Geçiş ve Dönüş Yolculuğu

Dağıstan'ın coğrafi konumu hakkında bilgiler veren Cornelis de Bruijn buradan ayrılarak Nisawaey'e¹³ geçmiş ve kendisinin o günkü coğrafi sınırlara göre İran topraklarına ayak bastığını belirtiyor (Le Bruyn, 1737: 143). Pers İmparatorluğunun başkenti İsfahan'a ulaşmak amacıyla Yoluna karadan tüccarlarla beraber devam eden Cornelis de Bruijn zaman zaman kervandan ayrılrsa da çoğunlukla yoluna ekip ile devam etmiştir.

Yolculuğu sırasında Şamahı yakınlarında iki kere büyük kum fitnasına yakalanan De Bruijn Türk, Arap ve Rus tüccarların bu bölgedeki ticaret faaliyetlerine yakından tanık olmuş, bu ticaret yollarının tekinsizliğini yakından hissetmiştir. Şamahı şehrine varan ve bu şehirdeki kervansarayda konaklayan De Bruijn yüksek bir tepeye çıkarak bu şehrin de panoramik resmini çizmiş, Han adı verilen şehrin valisinin buradaki hakimiyeti nasıl sağladığına tanıklık etmiş, ayrıca bu Han'ın fiziksel ve karakteristik özelliklerini ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Şamahı'yı terkederek güzel bir liman şehri olan Bakü'ye geçen seyyah, bu bölgenin yakınlarındaki üzerinde tarihi kale kalıntıları bulunan Kala-Kulustahan'ı¹⁴ gezen ve resimlerini çizmiş, yine bu bölge yakınlarındaki Yedikümbet'teki türbeleri ziyaret etmiş, sonrasındaki uğrağı ise Seyyid İbrahim türbesi olmuştur. Artık ilerlediği coğrafyadaki Türk kültürünü derininden hisseden De Bruijn Kura ve Aras nehirlerinin birleştiği noktadan, Şirvan'a oradan da 15 Eylül tarihinde Erdebil'e giriş yapmıştır. Beraberindekilerle birlikte, 15 Kasım 1703 tarihinde yolculuğunun asıl hedefi olan İsfahan'a varmıştır.

Yaklaşık olarak bir yılını İsfahan'da geçiren Cornelis de Buijn, burada diğer Avrupalı tüccarlar ile tanışmış, vaktinin çoğunu İsfahan'ı resmederek geçirmiştir. Bu süre zarfında İsfahan'ın civar bölgelerini dolaşan seyyah, bu bölgenin şaraplarını oldukça methetmiştir. Persopolis'e ulaşan ve burada geçirdiği yaklaşık üç ayın ardından Şiraz'a oradan da Bandar-Abbas'a var-

¹³ Bugün Azerbaycan'ın Haçmaz eyaletindeki Nizovaya bölgesi.

¹⁴ Kala-Kulustahan ve bunun gibi birçok yer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Augustin Antoine; Bruzen de La Martinière, *Le Grand Dictionnaire géographique historique et critique*, T. III, Cez Les Libraires Associés, Paris 1768, s.634.

miştir. Batı Hindistan yolcuğunu yakalandığı hastalık sebebiyle istemese de erken bitirmek zorunda kalan Bruijn, 1706 yılının Ağustos ayından geri dönüş yolculuğuna başlamıştır. Dönüş yolculuğunda gidiş istikametini takip ederek, Bandar-Abbas üzerinden Şiraz'a varmış noeli ve yeni yılı burada geçirdikten sonra Mart ayında kuzeye doğru devam etmiştir. 1707 yılı yazının başlarında Hazar Denizi'ne ulaşmış, Astarhan'dan Volga nehri vasıtasıyla Saratov'a oradan da Moskova'ya geçmiştir.

1708 yılında Smolenk'e ulaşmak için Moskova'dan ayrılan De Bruijn, Büyük Kuzey Savaşı'nın hala devam etmesi üzerine eskiden de tanışıklığı olduğu Aleksandr Menshikov'un tavsiyelerine uyarak Arhangelsk'e geri dönmüş, "Hoogepriester Aäron" isimli gemi ile 1709 yılının yaz aylarında Amsterdam'a geri dönmüştür. Bir süre Hollanda'nın değişik şehirlerinde yaşamına devam eden Bruijn 1711 yılı geldiğinde Rusya, İran ve Batı Hindistan'a gerçekleştirmiş olduğu bu seyahatin izlenimlerini aktardığı "Reizen over Moskovie, door Persie en Indie" (*Rusya, İran ve Doğu Hindistan Seyahati*) isimli kitabını yayımlatmıştır. Ancak De Bruijn'ın hazırlamış olduğu bu kitap Anadolu ve Orta Doğu seyahatlerini anlattığı birinci kitabı kadar rağbet görmemiş (Drijvers, 2010: 35), ekonomik sıkıntılar içinde yaşamak zorunda kalan De Bruijn, 1727 yılında yaşamını yitirmiştir.

Yaklaşık sekiz yıl süren bu seyahati sonucunda Cornelis de Bruijn'ın Rusya ve İran seyahatnamesindeki izlenimleri tamamıyla karşı kültürü anlama ve öğrenme amaçlıdır. Önceki eserinde tanıklık ettiği Osmanlı ve Doğu kültürü gibi Rusya da tam anlamıyla barındırdığı özellikler bakımından De Bruijn'ın kültürüne ve hafızasına uymayan bir şekildedir. İşte bu yüzden ki, Cornelis de Bruijn Rusya'daki sosyal yaşamın her noktası ve anıyla ilgilenmiş; Rus Çarı'nın iktidarı, Ortodoks mezhebi ve gelenekleri, kilise yaşantısı, toplumdaki sınıfsal ayırım, halkın kültürel ve ekonomik düzeyi, şehrin ticari yaşantısı, önemli dinî ve millî günler, gündelik yaşam, kadın erken insanların kıyafetleri ve fiziksel özellikleri, iktidar sınıfının ve toplumun eğlence anlayışı, dilenciler, iklim, bu coğrafyada yetişen ürünler, yemek kültürü gibi toplum kültürünü yansıtan birçok nokta eserinde incelediği ve aktarmaya çalıştığı konular olmuştur. De Bruijn dönemin Batı Avrupa kültürüne ve tarzına göre seyahati boyunca karşılaştığı farklı olgularda daha toleranslı olmuştur. Anadolu ve Orta Doğu seyahati sırasında sapkın dinî inanışlarla ve geleneklerle suçladığı Araplara ve İranlılara karşı edindiği ön yargı yanlışından sıyrılarak, daha bilimsel bir yöntemle karşılaştığı yeni kültürleri yerme, yadırgama ve yargılama yöntemine değil de sadece farklılıklarını ve ilginçliklerini belirtme yoluna gitmiştir. De Bruijn'ın bu eserinde dönemin Rusyasına ve İranına ait ayrıntılı demografik, topografik, etnografik, botanik ve zoolojik bilgiler ve incelemeler bulunmaktadır. Bu incelemeleri yaparken De Bruijn kenince sistematik bir yöntem izlemiştir. Herhangi önemli bir şehre giriş yapan Bruijn ilk önce o şehrin panoramik bir resmini çizmiş, bu resimde önemli gördüğü binaları tek tek numaralan-

dırmış, sonrasında bu binalar üzerinden ayrıntılı bir şekilde şehrin planı çıkarmış ve mimari yapısını sunmuştur. Ziyaret ettiği yerleri, karşılaştığı ve tanıştığı insanları anlatmış, tanık olduğu toplulukların yaşayış ve geleneklerini yansıtmış, başından geçen olayları aktarmıştır. İşte bütün bunları yaparken eserini yazı yoluyla aktardıklarının yanısıra ünlü bir ressam olmasının verdiği avantajla dönemin mimarisini, kişiliklerini ve atmosferini yansıtan muazzam resimlerle desteklemiştir ki anlattıklarına destek olan bu resimler görsel malzeme ve hafıza açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır.

Sonuç olarak, Cornelis de Bruijn Rusya'da bulunduğu süre zarfında Çar Petro'nun Rusya'yı Avrupa ve Batı'ya açma ve büyük bir güç haline getirme çabalarına tanıklık etmiş, bu doğrultuda eleştirel yaklaşımını çok fazla kaybetmeden, kendince uyguladığı bilimsel yöntemlerle dönemin bir takım reformlarını, ekonomik, tarihî, kültürel ve sosyolojik görünümünü görsel malzemeler ile destekleyerek eserinde yansıtmaya çalışmıştır. Bu açıdan Cornelis de Bruijn'ın seyahatnamesi XVIII. yüzyılın başları ve sonrası için oldukça önemli veriler sunan, yararlı ve zengin bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKÇA

ACAR Serkan (2008), *Kasım Hanlığı (1445-1681)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

ARMAOĞLU Fahir (2003), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AUGUSTIN Antonoine; DE LA MARTINIÉRE Bruzen (1768) *Le Grand Dictionnaire géographique historique et critique*, T. III, Paris: Cez Les Libraires Associés.

BRAYN Micheal (1849), *Dictionary of Painters and Engravers*, London.

BRUSATI Celeste (1995), *Artifice and Illusion: Art and Writing of Samuel Van Hoogstraten*, Chicago: Univesity of Chicago Press.

CONTARINI Ambrossio (1873) *Travel to Tana and Persia: A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, (Trans. and Ed. William Thomas), New York: Hakluyt Society.

DE HOND Jan (1994), "Cornelis de Bruijn (1652-1726/7): A Dutch Painter in the East", *Eastward Bound: Dutch Ventures and Adventures in the Middle East*, (Ed. by Geert Jan van Gelder, Ed de Moor), Amsterdam: Editions Radopi, 51-80.

DRIJVERS Jan Willem (2010) "Cornelis De Bruijn (1652-1727) ve Persepolis'in Yeniden Keşfi", (Çev. Cansu Kılınçarslan), *Toplumsal Tarih*, XXXIV/199, 34-41.

EREL Şerafeddin (1961), *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya

FERRO Marc (2002), *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar, 13.-20. Yüzyıl*, (Çev. Muna Cedden), Ankara: İmge Kitabevi.

FULLER William C. (1998), *Strategy and Power in Russia 1600-1914*, New York: Free Press.

HAYDEN Judy A. (2012), "Cornelis De Bruyn: Painter, Traveler, Curiosity Collector-Spy?", *Through the Eyes of the Beholder: The Holly Land 1517-1713*, (Ed. by Judy A. Hayden, Nabil I. Matar), Leiden-Boston: Brill, 141-164.

HOUBRAKEN Arnold (1718), *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen*, T'Amsterdam: Gedrukt voor den auther, daar de zelve ook te bekomen zyn.

HOVING A.J. (2012), *Nicolaes Witsen and Shipbuilding in the Dutch Golden Age*, Texas: A & M University Press.

İLDEM Arzu Etensel, (2000), *Fransız Gezginlerinin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar*, İstanbul: Boyut Kitapları.

IRWIN Robert (2008), *Oryantalistler ve Düşmanları*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ISRAEL Jonathan I. (1995), *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness and Fall, 1477- 1806*, Oxford: Oxford University Press.

KARA Hasan; BAŞER Alper (2009), "Fransız ve İngiliz Seyyahlara Göre 19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Astrahan Şehri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX/2, İzmir, 119-136.

KEARNEY Richard (2012), *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

KOTILAINE J.T. (2005), *Russia's Foreign Trade and Economic Expansion in the Seventeenth Century: Windows on the World*, Leiden-Boston: Brill.

LE BRUYN Cornelius (1702), *A Voyage to the Levant: or Travels in the Principal Parts of Asia Minor*, London.

LE BRUYN Cornelius (1737), *Travels into Muscovy, Persia, and Part of the East-Indies*, vol. I-II, London.

LENDERING Jona, *Cornelis de Bruijn*, http://www.livius.org/bn-bz/bruijn/cornelis_de_bruijn.html, (Erişim tarihi 26.04.2013)

MONTIAS John Michael (1990), "Estimates of the number of Dutch master-painters, their earnings and their output in 1650", *Leidschrift: Historisch Tijdschrift*, VI/3, 59-74.

OLEARIUS Adam (1967), *The Travels of Olearius in Seventeenth Century Russia*, (Trans. and Ed. Samuel H. Baron), Stanford-California: Stanford University Press.

PARTHESIUS Robert (2010), *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Russia through the Eyes of Foreigners: Travel and Personal Accounts from the Sixteenth Century to the October Revolution 1917, Leiden: IDC Publishers.

SAHNI Kalpana (1997), *Crucifying the Orient: Russian Orientalism and the Colonization of Caucasus and Central Asia*, White Orchid Press.

SAID Edward W. (1989), *Oryantalizm: Sömürgeciliği Keşif Yolu*, (Çev. Selahattin Ayaz), İstanbul: Pınar Yayınları.

STRUYS Jan Janszoon (1718), *Illustrations de Les Voyages de Jean Struys en Muscovie*, vol.I-II, Amsterdam: Aux depens de la Compagnie.

UMUNÇ Himmet (2009), "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis De Bruyn ve Gözlemleri", *Bellekten*, LXXII/266, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 145-163.

VAN DER OYE David Schimelpenninck (2010), *Russian Orientalism: Asia in the Russian Mind from Peter the Great to the Emigration*, London: Yale University Press.

WITSEN Nicolaes (1705), *Noord en Oost Tartarye*, Amsterdam.

WITSEN Nicolaes, *Путешествие в Московию 1664-1665*, <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Vitsen/pred.phtml?id=271>, (Erişim tarihi 01.05.2013).

EK-1

Cornelis de Bruijn'in Rusya ve İran Seyahat Haritası